

1.49.7

دانشگاه قم

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی

عنوان:

تناسب معنی و مضمون با تصویر و صور بلاغی

در شعر دفاع مقدس

بر اساس آثار:

قیصر امین پور ، مهرداد اوستا

سید حسن حسینی ، علی موسوی گرمارودی و سلمان هراتی

استاد راهنما:

دکتر احمد رضایی جمکرانی

استاد مشاور:

دکتر محمود مهرآوران

نگارنده:

محمد جواد نورانی

تابستان ۱۳۸۶

۱۵۴۹۵۶

کتابخانه ادبیات و علوم انسانی
دانشگاه قم
تاسیس ۱۳۸۶

۱۳۸۶ / ۱۰ / ۱۲

تقدیم به:

با یاد او که همه ی هستی از اوست

این نوشته های ناچیز را با تمام وجود

تقدیم می کنم به،

دو فرشته ی فداکار زندگی ام، که هر چه دارم از برکت دعای **مادری** مهربان است و فداکاری های **همسری** دلسوز؛ اگر وجود این دو عزیز، و از خود گذشتگی هایشان نبود، بی گمان، زندگی هم، بر این سامان نبود.

همچنین **پیشکشی** است به تمام **مادران سرزمینم**، آنانکه فرزندان شان را با شوق، به مقابله با تهاجم دشمن، روانه ساختند که قطعاً تاریخ، نظیر این مادران را کمتر به خود دیده است. اگر چنین شهامت هایی صورت نمی گرفت، نوشتن این مطالب هم، شکل نمی پذیرفت.

تشکر و قدردانی:

تقدیر و تشکر می‌کنم، از تمامی استادان دانشکده‌ی ادبیات دانشگاه قم که نزد این گرامیان، در دوره‌ی کارشناسی ارشد، بهره‌ها بردم و ذخیره‌ها اندوختم. مخصوصاً، کلاس‌های درس معانی و بیان، با نگرش نو و تازه‌ی جناب **دکتر کاردگر**، و درس خاقانی، با توضیحات زیبای جناب **دکتر رضایی جمکرانی** از خاطرات خوش این ایام است.

بی تردید، اگر ارائه نظرات و راهنمایی‌های استادان گرانقدرم آقایان: **دکتر احمد رضایی جمکرانی** و **دکتر محمود مهر آوران** نبود این کار، بدین شکل، سبک و سیاق نمی‌گرفت. به هر تقدیر، وام‌دار احسان آن دو بزرگوارم.

از دوست شفیق، جناب آقای **رضا حسنونند** که با توصیه‌های خود، راهنمای ویرایش و تنظیم این مطالب بودند، قدردانی می‌کنم.

چکیده

ادبیاتی که در دوره‌ای خاص از تاریخ ملتی شکل گرفته باشد، قطعاً منعکس کننده‌ی مضامین خاص آن دوره هم می‌باشد. اکنون تا چه اندازه شاعران توانسته‌اند مضامین مهم هر دوره را با کمک صور خیال، برای مخاطبانشان خیال‌انگیز و تصویری جلوه دهند، پرسشی است که با پژوهش و بررسی، جواب داده می‌شود. هدف ما در نوشتن این پایان نامه، علاوه بر، مطالعه در نحوه‌ی به کارگیری «صور خیال»، بررسی تناسب میان آنها با مضامین شعر «دفاع مقدس و جنگ تحمیلی»، نیز بوده است. این کار با توجه به پژوهش در سروده‌های پنج شاعر (قیصر امین پور، مهرداد اوستا، حسن حسینی، علی موسوی گرمارودی، سلمان هراتی) که در سالهای جنگ تحمیلی سروده اند، صورت گرفته است. در این بررسی‌ها سعی شده است، به تصویرسازی‌های هر شاعر، مخصوصاً در مضامین «شهید و شهادت» بیشتر توجه شود. مطالب بررسی شده، در بخش‌هایی چون: عناصر تصویر ساز، نقش ساختارهای بدیعی و تصویر سازی، اجزا تصویر ساز، و محورها و مضامین شعر این دوره در آثار هر شاعر، جداگانه بررسی شده است. در انتها، فصلی در خصوص بررسی و نتیجه‌گیری از میزان استفاده‌ی صور خیال در مضامین این دوره، افزوده گشته است. در فصلی که در خصوص نتیجه‌گیری این پژوهش آمده است، گفته شده است که شاعران مورد بحث، هر یک، برای تأثیر گذاری هر چه بیشتر بر مخاطبان خود، از کدام صور بلاغی بیشترین بهره را برده اند. به طور مختصر می‌توان گفت: آفرینش تصاویر ذهنی با استفاده از تشبیهات فشرده، تقریباً در تمامی سروده‌های این شاعران؛ هنرنمایی «گرمارودی» در به کار گیری از عنصر تشبیه؛ به کار گیری جلوه‌های مختلف طبیعت و رنگ‌ها به عنوان استعاره، و سمبل در شعر «هراتی»؛ ساخت تصاویر انتزاعی در شعر «امین پور» و «حسینی» و استفاده از عنصر شخصیت بخشی (personification)، در شعر همه‌ی این شاعران، از نتایج این پژوهش است.

کلید واژه‌ها:

مضمون، تصویر، تشبیه، استعاره، کنایه، تشخیص، سمبل، حس آمیزی، تناقض، شهید، شهادت، دفاع مقدس

فهرست مطالب

مقدمه ۵-۱

فصل ۱

شعر چیست	۷
تصویر چیست	۱۱
نقش تصویر و خیال در شعر	۱۴
عناصر تصویر ساز در شعر	۱۶
تشبیه	۱۷
استعاره	۲۰
مجاز	۲۱
کنایه	۲۲
شخصیت بخشی (personification)	۲۳
سمبل و نماد	۲۴

فصل ۲

قیصر امین پور	۲۷-۷۵
مجموعه شعرهای منتشر شده ی امین پور	۲۸
بررسی شعر امین پور	۲۹-۳۳
امین پور و قالب رباعی و دوبیتی	۳۰
امین پور و قالب غزل	۳۱
امین پور و قالب شعر نو	۳۳
بررسی عناصر تصویر ساز شعر امین پور	۳۴-۴۸

۳۴	عنصر تشبیه و ساخت تصویر شاعرانه
۳۸	عنصر استعاره و تصویر سازی
۴۱	عنصر کنایه و تصویر سازی
۴۳	عنصر تشخیص و تصویر ساز
۴۷	تصویر سازی حاصل از سمبل ها
۴۸-۵۳	نقش ساختارهای بدیعی و تصویر سازی
۴۸	حس آمیزی در خدمت تصویرگری
۵۰	متناقض نما (پارادوکس)
۵۱	استفاده از عنصر طباق در تصویر سازی
۵۲	ایهام تناسب و تصویر سازی
۵۴-۶۲	اجزای تصویر ساز شعر امین پور
۵۴	استفاده از عامل رنگ در تصویر سازی
۵۶	تصویر سازی با توجه به کاربرد اسطوره های تاریخی، دینی و مذهبی
۵۶	عناصر طبیعت و تصویر سازی های شاعرانه
۵۸-۶۲	عناصر دینی و شیعی در تصویر سازی
۵۸	تلمیح به آیات قرآنی
۵۹	روایات و داستان های قرآنی و دینی
۶۰	الهام از حماسه ی عاشورا
۶۰	پیامبر و ائمه ی اطهار
۶۱	پیامبر اکرم (ص)
۶۱	امام علی (ع)
۶۱	امام حسن (ع)
۶۲	حضرت مهدی (عج)
۶۲	امام رضا (ع)
۶۳-۶۷	محورها و مضامین شعری امین پور
۶۳	بیان تکریم و بزرگداشت مقام «شهید» و «شهادت»
۶۴	بسیج و بسیجیان
۶۴-۶۶	بزرگداشت شخصیت های انقلابی و سیاسی معاصر
۶۴	امام خمینی (ره)
۶۵	آیت ا... طالقانی
۶۵	شهید استاد مطهری
۶۶	معلم شهید شریعتی

۶۶ بیان مظلومیت رزمندگان اسلام و ملت ایران در دفاع مقدس
۶۶ بیان مظلومیت دیگر ملت ها
۶۷ حسرت شاعرانه از گذشت دوران جنگ
۶۸ نقش ساختارهای زبانی در تصویر آفرینی شعر امین پور

فصل سوم

۱۰۹ - ۷۷ مهرداد اوستا
۷۸ آثار منتشر شده ی مهرداد اوستا
۸۴ - ۷۹ بررسی شعر مهرداد اوستا
۸۱ مهرداد اوستا و قالب قصیده
۹۳ - ۸۵ بررسی عناصر تصویر ساز شعر اوستا
۸۵ عنصر تشبیه و ساخت تصویر شاعرانه
۸۷ عنصر استعاره و ساخت تصویر شاعرانه
۸۹ عنصر کنایه و ساخت تصویر شاعرانه
۹۱ عنصر تشخیص و تصویر سازی
۹۲ تصویر سازی حاصل از سمبل ها
۹۶ - ۹۴ نقش ساختارهای بدیعی و تصویر سازی
۹۴ حس آمیزی در خدمت تصویرگری
۹۴ ایهام تناسب و تصویر سازی
۹۶ موسیقی حاصل از تکرار واژه و واج
۱۰۱ - ۹۷ اجزای تصویر ساز شعر مهرداد اوستا
۹۷ تصویر سازی با توجه به کاربرد اسطوره های تاریخی
۹۸ عناصر طبیعت و تصویر سازی های شاعرانه
۱۰۱ - ۹۸ عناصر دینی و شیعی در تصویر سازی
۹۸۹ تلمیح به آیات قرآنی و احادیث
۹۸۹ روایات و داستان های قرآنی و دینی
۹۸۹ الهام از حماسه ی عاشورا
۱۰۰ پیامبر و ائمه ی اطهار
۱۰۰ پیامبر اکرم (ص)
۱۰۰ حضرت فاطمه (س)
۱۰۱ امام علی (ع)

۱۰۵-۱۰۲	محورها و مضامین شعری مهرداد اوستا
۱۰۲	بیان تکریم و بزرگداشت مقام «شهید» و «شهادت»
۱۰۲	بسیج و بسیجیان
۱۰۴-۱۰۳	بزرگداشت شخصیت‌های انقلابی و سیاسی معاصر
۱۰۳	امام خمینی (ره)
۱۰۴	آیت ا... خامنه‌ای
۱۰۴	آیت ا... بهشتی
۱۰۴	شهید رجایی و باهنر
۱۰۵	بیان مظلومیت دیگر ملت‌ها
۱۰۶	نقش ساختارهای زبانی در تصویر آفرینی شعر مهرداد اوستا
۱۰۷	درد و رنج و غم

فصل چهارم

۱۵۲-۱۱۱	حسن حسینی
۱۱۲	آثار منتشر شده‌ی حسن حسینی
۱۱۸-۱۱۳	بررسی شعر حسن حسینی
۱۱۳	حسن حسینی و قالب غزل
۱۱۶	حسن حسینی و قالب رباعی
۱۱۷	حسن حسینی و قالب مثنوی
۱۱۸	حسن حسینی و شعر نو
۱۲۸-۱۱۹	بررسی عناصر تصویر ساز شعر حسن حسینی
۱۱۹	عنصر تشبیه و ساخت تصویر شاعرانه
۱۲۲	عنصر استعاره و ساخت تصویر شاعرانه
۱۲۳	عنصر کنایه و ساخت تصویر شاعرانه
۱۲۴	عنصر تشخیص و تصویر سازی
۱۲۶	تصویر سازی حاصل از سمبل‌ها
۱۳۲-۱۲۹	نقش ساختارهای بدیعی و تصویر سازی
۱۲۹	حس آمیزی در خدمت تصویرگری
۱۳۰	متناقض نما (پارادوکس)
۱۳۲	ایهام تناسب و تصویر سازی

۱۳۳ - ۱۴۰	اجزای تصویر ساز شعر حسن حسینی
۱۳۳	استفاده از عامل رنگ در تصویر سازی
۱۳۴	تصویر سازی با توجه به کاربرد اسطوره های تاریخی، دینی و مذهبی
۱۳۵	عناصر طبیعت و تصویر سازی های شاعرانه
۱۳۶ - ۱۴۰	عناصر دینی و شیعی در تصویر سازی
۱۳۷	تلمیح به آیات قرآنی
۱۳۸	روایات و داستان های قرآنی و دینی
۱۳۹	الهام از حماسه ی عاشورا
۱۴۰	پیامبر و ائمه ی اطهار
۱۴۰	امام علی (ع)
۱۴۱ - ۱۴۶	محورها و مضامین شعری حسن حسینی
۱۴۱	بیان تکریم و بزرگداشت مقام «شهید» و «شهادت»
۱۴۱	بسیج و بسیجیان
۱۴۳	بزرگداشت شخصیت های انقلابی و سیاسی معاصر
۱۴۳	امام خمینی (ره)
۱۴۳	دیگر شخصیت های مبارز
۱۴۴	تصویرگری ایثار و از خود گذشتگی رزمندگان
۱۴۵	دعوت بر ادامه ی مبارزه و راه شهیدان
۱۴۶	نقش ساختارهای زبانی در تصویر آفرینی شعر حسن حسینی

فصل پنجم

۱۵۴ - ۱۹۰	علی موسوی گرمارودی
۱۵۵	آثار منتشر شده ی علی موسوی گرمارودی
۱۵۶ - ۱۵۸	بررسی شعر گرمارودی
۱۵۸ - ۱۶۹	بررسی عناصر تصویر ساز شعر موسوی گرمارودی
۱۵۸	عنصر تشبیه و ساخت تصویر شاعرانه
۱۶۱	عنصر استعاره و تصویر سازی
۱۶۴	عنصر کنایه و تصویر سازی
۱۶۵	عنصر تشخیص و تصویر سازی
۱۶۷	تصویر سازی حاصل از سمبل ها
۱۷۰ - ۱۷۴	نقش ساختارهای بدیعی و تصویر سازی

۱۷۰	حس آمیزی در خدمت تصویرگری
۱۷۲	متناقض نما (پارادوکس)
۱۷۳	ایهام تناسب و تصویر سازی
۱۷۵-۱۸۵	اجزای تصویر ساز شعر موسوی گرمارودی
۱۷۵	استفاده از عامل رنگ در تصویر سازی
۱۷۷	تصویر سازی با توجه به کاربرد اسطوره های تاریخی، دینی و مذهبی
۱۷۸	عناصر طبیعت و تصویر سازی های شاعرانه
۱۸۰-۱۸۵	عناصر دینی و شیعی در تصویر سازی
۱۸۰	تلمیح به آیات قرآنی و احادیث
۱۸۱	روایات و داستان های قرآنی و دینی
۱۸۲	الهام از حماسه ی عاشورا
۱۸۲	پیامبر و ائمه ی اطهار
۱۸۳	امام علی (ع)
۱۸۳	امام حسین (ع)
۱۸۴	حضرت ابوالفضل (ع)
۱۸۴	امام رضا (ع)
۱۸۴	حضرت مهدی (عج)
۱۸۵	حضرت زینب (س)
۱۸۶-۱۸۸	محورها و مضامین شعری موسوی گرمارودی
۱۸۶	بیان تکریم و بزرگداشت مقام «شهید» و «شهادت»
۱۸۶	بسیج و بسیجیان
۱۸۸	در بیان رشادت و دلاوری شهید چمران
۱۸۹	خصوصیات و ویژگی های شعر و زبان شعری موسوی گرمارودی
		نقش سافکارهای زبانی در تصویر آفرینی

فصل ششم

۱۹۲-۲۳۲	سلمان هراتی
۱۹۳	آثار منتشر شده ی هراتی
۱۹۴-۱۹۶	بررسی شعر سلمان هراتی
۱۹۵	سلمان هراتی و قالب های شعری
۱۹۷-۲۰۸	بررسی عناصر تصویر ساز شعر سلمان هراتی

۱۹۷	عنصر تشبیه و ساخت تصویر شاعرانه
۱۹۹	عنصر استعاره و ساخت تصویر شاعرانه
۲۰۱	عنصر کنایه و ساخت تصویر شاعرانه
۲۰۳	عنصر تشخیص و تصویر سازی
۲۰۲/۱۸۴	تصویر سازی حاصل از سمبل ها
۲۱۳-۲۰۹	نقش ساختارهای بدیعی و تصویر سازی
۲۰۹	حس آمیزی در خدمت تصویرگری
۲۱۱	متناقض نما (پارادوکس)
۲۱۳	ایهام تناسب و تصویر سازی
۲۲۲-۲۱۴	اجزای تصویر ساز شعر سلمان هراتی
۲۱۴	استفاده از عامل رنگ در تصویر سازی
۲۱۶	تصویر سازی با توجه به کاربرد اسطوره های تاریخی، دینی و مذهبی
۲۱۶	عناصر طبیعت و تصویر سازی های شاعرانه
۲۲۲-۲۱۹	عناصر دینی و شیعی در تصویر سازی
۲۱۹	الهام از حماسه ی عاشورا
۲۱۹	پیامبر و ائمه ی اطهار
۲۲۰	امام علی (ع)
۲۲۰	حضرت ابوالفضل (ع)
۲۲۱	حضرت مهدی (عج)
۲۲۱	حضرت زینب (س)
۲۲۸-۲۲۳	محورها و مضامین شعری سلمان هراتی
۲۲۳	بیان تکریم و بزرگداشت مقام «شهید» و «شهادت»
۲۲۴	بسیج و بسیجیان
۲۲۵	وطن در شعر هراتی
۲۲۶	واگویه ها و بیان دلتنگی از دوری شهیدان و جبهه ی جنگ
۲۲۷	بزرگداشت شخصیت های انقلابی و سیاسی معاصر
۲۲۷	امام خمینی (ره)
۲۲۸	در سوگ آیت ا... طالقانی
۲۲۸	شهید رجایی
۲۲۹	نقش ساختارهای زبانی در تصویر آفرینی شعر سلمان هراتی

فصل هفتم

۲۴۹ - ۲۳۴	نتیجه‌ی بررسی عناصر تصویر ساز
۲۳۴	تشبیه
۲۳۷	استعاره
۲۳۹	کنایه
۲۴۱	تشخیص
۲۴۳	سمبل‌ها
۲۴۶	نقش ساختارهای بدیعی در تصویر سازی
۲۵۰	فهرست مآخذ

مقدمه

یکی از معیارهای سنجش سروده‌ها، میزان استفاده شاعر، از تصویر و صور خیال در شعر می‌باشد. برای نشان دادن و معرفی هنر تصویر سازی شاعران، اصول مختلفی را می‌توان در نظر داشت و به آن پرداخت.

شاعران مسلمان و متعهد در این دوره، بر آن بودند تا با کلام منظوم و تأثیر گذار شعر، علاوه بر، نمایاندن رشادت و دلاوری‌های رزمندگان، توانستند نگاه و بینش مخاطبانشان را به سوی جبهه‌های نبرد، سوق دهند. برخی از آنان در قالب شعر و با روایت و بیان وقایع و حوادث حاصل از تهاجم دشمن متجاوزگر، صدای مظلومیت مردم رنج‌دیده را در این نبرد نابرابر به گوش همگان رساندند.

هنرمندی شاعران و خلق تصاویر زیبایی شاعرانه، در مضامین ادبیات پایداری، موجب شده است، شعر این دوره دارای سبک و روش خاص خود باشد. قطعاً برای دست‌یابی به ویژگی‌های شعر دوره‌ی دفاع مقدس، به پژوهش‌های علمی فراوانی نیاز می‌باشد.

شاعرانی که در دوران جنگ تحمیلی پا به پای مبارزان، سلاح قلم را در دست گرفتند و به سرودن حماسه‌ی دلاوری‌های فرزندان مبارز این سرزمین پرداختند، مضامین و مفاهیم خاص این دوره را با آمیختن تصاویر زیبا و شاعرانه، در سروده‌هایشان جلوه‌گر ساخته‌اند. این پژوهش که سروده‌های همان سال‌های جنگ، و دهه‌ی شصت را در برمی‌گیرد، بیشتر مضامین «شهید»، «شهادت» و «بیان ایثارگری مبارزان» را مورد بررسی قرار می‌دهد و به تصویرهای آفریده شده، در این مضامین می‌پردازد.

بیان مسأله:

در این نوشتار، بیشتر سعی بر آن بوده است که: کیفیت تناسب ترکیب و ساخت تصویر، با مضمون و محتوای کلی متن، براساس سروده‌های پنج تن از شاعران موفق شعر دفاع مقدس (قیصر امین پور، مهرداد اوستا، سید حسن حسینی، علی موسوی گرمارودی و سلمان هراتی) مورد بررسی قرار بگیرد.

سئوالات پژوهش:

- در شعر شاعران مورد بحث معنی بیشتر مورد بحث بوده است یا ساخت تصویر؟
- در آثار مورد بحث، کدام یک از عناصر تصویر ساز بیشتر مورد توجه بوده است؟
- شاعران مورد نظر، برای بیان مفاهیم و مضامین به چه میزانی از تصاویر و عناصر تصویر ساز نو و ابتکاری سود برده اند؟
- تصاویر به کار رفته، تا چه میزان در معنی سازی و تبیین مفهوم دخالت دارند؟

فرضیه:

در بخش فرضیه، گمان بر این رفته بود که بیشترین تصاویر شاعرانه را در شعر «موسوی گرمارودی» و «سلمان هراتی» خواهیم دید که مبنای آن‌ها بر استعاره و مجاز نهاده شده است. همان گونه که خواهیم دید، در ضمن پژوهش به این نتیجه رسیده ایم که، عنصر تشبیه، در شعر «گرمارودی» نقش اساسی تصویر سازی را برعهده دارد و عنصر تشخیص، پایه و اساس تصاویر سازی شعر «هراتی» را ساخته اند.

اهداف پژوهش:

هدف این پژوهش، بیشتر بر این مبتنی بوده است که، نشان داده شود که شاعران، در ادبیات دفاع مقدس، برای تأثیر گذاری بر مخاطبانشان، از هنر تصویر سازی و کاربرد صور خیال، در سروده‌هایشان غافل نبوده‌اند. از سوی دیگر، نشان داده شود که برای عینی کردن بیشتر تصاویر، چه عناصر و اجزایی را دست مایه‌ی کار خود قرار داده‌اند؛ تا چه حد توانسته‌اند، با مخاطبان ایجاد ارتباط کنند و آنها را با موضوع و دغدغه‌ی جنگ درگیر نمایند.

اهمیت پژوهش:

اهمیت این پژوهش را شاید بتوان از مناظر مختلف نگریست. از نظر تأثیر بخشی صور بلاغی، بر مخاطب؛ یا ملموس کردن حوادث جنگ، بیان رشادت‌های مبارزان، نحوه‌ی درگیر کردن ذهن مردم با رخدادهای دفاع مقدس و ... را می‌توان از اهداف این پژوهش دانست.

روش تحقیق:

روش تحقیق در این پژوهش، در زمینه‌ی گردآوری مطالب، به صورت کتابخانه‌ای عمل شده است و از حیث اندیشه‌ورزی، می‌توان گفت کار پژوهش، بر مبنای روش تحلیلی و مقایسه‌ای بنا نهاده شده است.

پیشینه‌ی تحقیق:

تحقیق و پژوهش، در زمینه‌ی ادبیات دفاع مقدس، به صورت کلی یا در مورد صور خیال، انجام شده است ولی تا کنون در خصوص تصویرهای شاعرانه‌ی ادبیات دفاع مقدس و ارتباط آنها با مضامین این دوره، در سروده‌های شاعران مورد نظر، کار تحقیقی و پژوهشی انجام نشده است.

نتیجه‌ی پژوهش:

توجه ما بر آن نهاده شده‌است تا برای پاسخ به پرسش‌های فوق، شعر هر پنج شاعر مورد بررسی قرارگیرد. در این خصوص به جواب‌هایی هم دست یافته شد. مثلاً به اینکه شاعران، هیچ‌گاه معنی را فدای لفظ نمی‌کنند و از آن، در راستای تأثیرگذاری بیشتر بر مخاطب سود می‌برند. برای رسیدن به این هدف از عناصری چون تشخیص و استعاره بیشترین بهره برده شده‌است. البته ممکن است در سروده‌های شاعری چون «موسوی گرمارودی» با تشبیه بیشتر روبرو شویم. تصاویر ارائه شده، غالباً نو هستند و جنبه‌ی ابتکاری آن‌ها بر تقلیدی بودنشان برتری دارد. خلاقیت این شاعران در شکل‌گیری تصاویر، نقش اساسی ایفا کرده‌است. تصاویری که در مضامین دفاع مقدس به کارگیری شده‌است، توانسته‌اند تا حدودی، ذهن مخاطب را درگیر مسأله کنند و بر آن تأثیر گذار باشند.

کیفیت گزینش شاعران و اشعار آنان:

برای این کار، سروده‌های پنج تن شاعران این دوره انتخاب گردید. ملاک و معیار این گزینش بر چند محور نهاده شده‌است، که اهم آنها عبارت‌اند از: قدمت و سابقه‌ی فعالیت در حوزه ادبیات دفاع مقدس؛ سبک شاعری و استفاده از قالب‌های متنوع؛ میزان تأثیرگذاری بر دیگر شاعران بخصوص الگو شدن برای شاعران جوان.

با انتخاب مجموعه شعرهای این شاعران، تقریباً تمامی قالب‌های شعری رایج در شعر این دوره، مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته‌است. در قالب قصیده: سروده‌های «مهرداد اوستا» و «علی موسوی گرمارودی»؛ در قالب رباعی، دوبیتی و شعر نیمایی: اشعار «قیصر امین پور» و «حسن حسینی»؛ در قالب شعر سپید: سروده‌های «سلمان هراتی» و «موسوی گرمارودی»؛ در قالب غزل: تمامی این شاعران سروده‌های قابل توجهی دارند و از اشعار مطرح این دوره می‌باشند، مورد مطالعه قرار گرفته‌اند.

سروده‌های این شاعران هم در نشریه و جُنگ‌ها به صورت پراکنده منتشر شده‌است و هم، در مجموعه شعرها، به صورت مستقل به چاپ رسیده‌اند. اشعاری که در این پژوهش به کار گرفته شده‌است، از مجموعه‌هایی انتخاب شده‌اند که بیشترین سروده‌های این شاعران را در مضامین دفاع مقدس تشکیل می‌دهند.

از «قیصر امین پور» سه مجموعه شعر، انتخاب شده‌است، که سروده‌های این شاعر در قالب‌های: شعر نیمایی، غزل، مثنوی، رباعی، و دوبیتی را شامل می‌شوند. این مجموعه‌ها، عبارتند از: «در کوچهٔ آفتاب» (۱۳۶۳)، «تنفس صبح» چاپ دوم (۱۳۶۴) و «آینه‌های ناگهان» (۱۳۷۲).

از استاد «مهرداد اوستا» مجموعه شعرهایی که در نظر گرفته شده‌اند، عبارتند از دو مجموعه شعر با عناوین: «راما» (۱۳۷۰) و «امام حماسه‌ای دیگر» (۱۳۶۸). این دو مجموعه،

قالب‌های شعری: غزل، قصیده، مثنوی، چهارپاره، و دیگر قالب‌هایی را که مورد طبع آزمایی این شاعر قرار گرفته است، شامل می‌شوند.

برای بررسی شعر «حسن حسینی»، دو مجموعه شعر، با نام‌های: «همصدا با حلق اسماعیل» (۱۳۶۳) و «گنجشک و جبرئیل» چاپ چهارم (۱۳۸۳)، در نظر گرفته شده است. این دو کتاب، شامل قالب‌های شعری: غزل، مثنوی، رباعی، دوبیتی، و قالب‌های نو می‌شوند. آن دسته از سروده‌های «علی موسوی گرمارودی»، که مضامین دفاع مقدس را دربر می‌گیرند، در مجموعه‌های مختلف، به صورت پراکنده به چاپ رسیده‌اند. از میان این مجموعه‌ها، دو کتاب که بیشترین اشعارش شامل مضامین مورد نظر می‌باشد، با نام‌های: «خط خون» و «چمن لاله» که هر دو در سال (۱۳۶۳) منتشر شده‌اند، انتخاب گردیده‌اند. این دو مجموعه، قالب‌های شعری: قصیده، غزل، قطعه، رباعی، مثنوی، و قالب‌های شعر نو را شامل می‌شوند.

از سلمان هراتی، سه مجموعه شعر به چاپ رسیده است. به غیر از مجموعه‌ی «از این ستاره تا آن ستاره» که شعر ویژه نوجوان است؛ دو اثر دیگر وی که با نام‌های «از آسمان سبز» (۱۳۶۴) و «دری به خانه‌ی خورشید» (۱۳۶۸)، به چاپ رسیده‌اند برای بررسی، در نظر گرفته شده‌اند. این مجموعه‌ها، شامل قالب‌های: شعر نو، غزل، رباعی، دوبیتی، و مثنوی می‌شوند.

توضیحاتی در باره فصل‌های هفتگانه‌ی پایان‌نامه

در فصل اول، به مباحثی از قبیل: تعریف شعر پرداخته شده است، که در این خصوص، دیدگاه‌های مختلفی از دانشمندان قدیم و جدید، آورده شده است؛ تعریف تصویر، از مباحثی است که با توجه به مطالبی که صاحب‌نظران در این خصوص، بدان پرداخته‌اند، تدوین گشته است؛ نقش تصویر و خیال از دیگر مباحثی است که در این فصل مورد بررسی قرار می‌گیرد. در مبحث پایانی این فصل به عناصر تصویرسازی: (تشبیه، استعاره، مجاز، کنایه، شخصیت‌بخشی، و سمبل)، از دیدگاه زیبایی‌شناسی پرداخته شده است.

بررسی جنبه‌های تصویری شعرهایی که در مضامین ادبیات دفاع مقدس در این مجموعه‌ها به چاپ رسیده است، با توجه به سروده‌های هر شاعر، در پنج فصل، مورد بررسی قرار گرفته‌اند. از آنجاییکه هدف ما، بررسی تصاویر این مضامین خاص بوده است، چپ‌نویس و انتخاب موضوعات تقریباً با هم یکسان هستند، مگر اینکه سروده‌های شاعر، از ویژگی منحصر به فردی برخوردار باشد، که آن ویژگی، فقط برای شاعر مورد نظر توضیح داده شده است.

در ابتدای هر یک از این فصل‌ها، پس از معرفی اجمالی شاعر و آثار منتشر شده‌اش، برای آشنایی با نحوه‌ی کار و سبک سروده‌های شاعر، مختصری از ویژگی‌های شعر و قالب‌های شعری وی بیان شده است. سپس عناصر تصویرسازی (تشبیه، استعاره، کنایه، تشخیص، سمبل) در سروده‌هایی که غالباً در مضامین ادبیات دفاع مقدس و خاصه «شهید» و «شهادت»

سروده شده‌اند، توضیح داده شده‌اند و همچنین به عناصر سازنده‌ی هر یک از این تصویرها، پرداخته می‌شود.

در ادامه، نقش ساختارهای بدیعی در تصویرها مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این قسمت‌ها غالباً به آرایه‌های: «حس آمیزی»، «پارادوکس» و «ایهام تناسب» که بیشتر مورد توجه شاعران بوده، پرداخته شده‌است. در شعر برخی از این شاعران، آرایه‌های دیگری هم که در روند تصویرسازی تأثیر گذار بوده‌اند، اختصاصاً برای همان شاعر، با جنبه‌های تصویری آن توضیح داده شده‌است.

در مبحث عناصر تصویرساز، که از دیگر بخش‌هایی است که شعر شاعران مورد توجه و بررسی قرار گرفته‌است، به ویژگی‌های زبانی و فکری شاعران، که در ساخت و تشکیل تصاویر شعری دخالت داشته‌اند و غالباً با شرایط و فضای خاص آن دوران هم، بی‌ارتباط نیستند، پرداخته می‌شود.

در انتهای بحث تصویرها، اهم مضامین شعری، که در دوره‌ی دفاع مقدس، شاعران در شعر خود به کار گرفته‌اند، آمده‌است. از آنجاییکه در مباحث گذشته به ارتباط تصاویر و مضامین این دوره، پرداخته‌ایم، در این بخش، فقط به آوردن نمونه شعرها، بسنده شده‌است.

آخرین بخش هر فصل، اختصاص به بررسی خصوصیات و ویژگی‌های شعر و زبان هر شاعر دارد. در این بخش، با توجه به مطالعه در آثار شاعران، به نتایجی که در خصوص ویژگی‌های شعری هر شاعر رسیده‌ایم، اشاره می‌شود.

در آخرین فصل این نوشتار، به مقایسه تصویرها و چگونگی استفاده و کاربرد صور خیال در تصویرسازی، پرداخته شده‌است. این مباحث، حاصل بررسی شعر شاعران در فصول گذشته‌است که به عنوان نتیجه از آن نام برده‌ایم.

همان گونه که می‌دانیم، انجام هیچ تحقیق و پژوهشی، بدون مرارت و مشکل صورت نمی‌گیرد. اگر بخواهیم از مشکلات و موانع کار، در این پژوهش بگوییم، همین کافی‌ست که بدانیم، نگارنده، هیچ الگوی کاری دو پیش روی نداشته‌است تا با گام نهادن در جای پای آنان، تحقیقاتش را شکل دهد و با نقص و اشکالات کمتری آن را ارائه نماید. به هر تقدیر، به نظر می‌رسد، که این پژوهش بتواند، مقدمه‌ای برای انجام کارهای مؤثرتر و مفیدتر در زمینه‌ی ادبیات دفاع مقدس قرار بگیرد.

فصل اول

شعر چیست

بحث و سخن ما بر روی گونه‌ای از زبان است که با زبان طبیعی و روزمره‌ی ما، تفاوت‌های اساسی دارد. این تفاوت‌ها می‌تواند ناشی از اختلاف، در هدف ایجاد این دو گونه‌ی بیانی و همچنین تفاوت در نحوه و شکل ظاهری کلام باشد. از میان شکل‌های مختلف زبان ادبی، کلام موزون و شعر، خود دارای ویژگی‌های زبانی و ساختاری خاصی است. این ویژگی‌ها و مشخصه‌ها عامل ماندگاری و تأثیرگذاری زبان ادبی می‌باشد. به همین دلیل است که از آن تعبیر به سحر و جادو می‌شود.

اگر زبان را وسیله‌ی ارتباط بین انسان‌ها بدانیم و نقش تفهیم و تفاهم را برای آن قائل باشیم؛ در این رابطه‌ی زبانی باید عوامل ارتباطی را شناخت تا بتوان با در نظر گرفتن آن‌ها بیشترین بهره را برد.

در مکتب صورت‌گرایی، نظرات مختلفی برای نقش زبان مطرح می‌شود، از جمله‌ی این نظرات می‌توان به مطالبی که یاکوبسن اظهار می‌دارد، اشاره داشت. «یاکوبسن با توجه به عوامل لازم در هر ارتباط زبانی برای زبان شش نقش قائل می‌شود که هر یک با یکی از عوامل ارتباطی زبان پیوند دارد، برای تحقق ارتباط از طریق زبان، شش عامل لازم است: گوینده؛ مخاطب؛ مجرای ارتباطی، یعنی اندام‌گویایی گوینده و شنوایی مخاطب؛ رمزهای زبانی یا واژگان لازم که باید به پیام شکل دهد؛ زمینه‌ی معنایی پیام که باید گوینده و شنونده با آن آشنایی داشته باشند؛ و خود پیام که گوینده تولید می‌کند و مخاطب به شرط وجود عوامل دیگر آن را می‌گیرد و می‌فهمد.»^۱

^۱ - تقی پور نامداریان، *خانه ام ابری است* (تهران: سروش، ۱۳۷۷)، ص ۱۰.